

Julia Kristeva

FRA ÉN IDENTITET TIL EN ANNEN

JULIA KRISTEVA (f. 1941) er født i Bulgaria, men har fra 1966 vært en av de ledende franskspråklige teoretikerne innenfor både narratologi, poetikk, språkteori, psykoanalyse og feministisk teori. Hennes viktigste arbeider omfatter Semiotik: Recherches pour une sémanalyse (1969), Le Texte du roman (1970), La Révolution du langage poétique (1973), Des Chinoises (1974), Polylogue (1977), Pouvoirs de l'horreur (1980), Histories d'amour (1983), Soleil Noir (1987), Etrangers à nous mêmes (1988), Le temps sensible: Proust et l'expérience littéraire (1994). Kristevas viktigste bidrag omfatter *kritikk av strukturalismen, og hun har gitt viktige bidrag til språk- og litteraturteorien som gir rom for historie og psykologi i tillegg til tegn-analyse*. «*Fra én identitet til en annen*» ble først publisert under tittelen «*D'une identité l'autre*» i Tel Quel, no. 62, 1975, og gjenoptrykt i Polylogue, Paris: Seuil, 1977.

I løpet av dette seminarers rituelle time skal jeg forsøke å vise (om enn ikke bevise) at enhver språkteori er avhengig av et spesifikt subjektbegrep, enten den fremlegger dette eksplisitt, forutsetter det implisitt eller befrir seg på å benekte det. Subjektet er slett ingen «epistemologisk perverisjon»: så snart det finnes bevissthet om betydning, er det et subjekt til stede. Jeg skal derfor skissere et epistemologisk forløp der jeg tar for meg tre etapper i nyere lingvistisk teori og viser hvilken varierende plass de med nødvendighet gir det talende subjektet, størte og grunnlag for deres eget språkobjekt. Denne i det store og hele tekniske og summariske nedtigningen i den lingvistiske vitenskaps epistemologi vil føre oss fram til en drøfting og forhåpentligvis en belysning av et problem av stor ideologisk betydning, men hvis banale karakter ofte blir forbigått i taushet. Enten mening lokaliseres i subjektets, strukturs eller teoriens enhet eller mangfold, så garanterer den med nødvendighet en transcendens om ikke en teologi. Dette er nettopp årsaken til at all kunnskap (om det menneskelige), der være seg kunnskap om et individuelt subjekt eller om en meningsstruktur, har religionen som sin indre grense, når det ikke er som blind horisont, og i beste fall bare kan «forklare og stadfeste den religiøse følelsen» (som Lévi-Strauss sier om strukturalismen).¹

Deretter skal jeg ta for meg en særskilt betydningsproduserende praksis, som jeg i likhet med de russiske formalistene kaller «poetisk språk». Jeg vil vise at denne språktypen gjennom sine spesifikke, betydningsproduserende operasjoner setter meningens og det talende subjektets identitet i bevegelse/under tilla [*en procès*]. Om den ikke alltid er en regelrett ødeleggelse, truer denne prosessen all identitet, og følgelig også all transcendens, innbefatter «den religiøse følelsen». Ut fra dette foreligger det et samsvar mellom dette språket og samsfunnsstrukturene og -institusjonenes kriser, altså de periodene der disse finner seg i forvandling, utvikling, revolusjon eller panikk. For om språkets og institusjonenes forvandling finner sitt regelverk gjennom den betydningsproduserende praksis og det subjekt i prosess [*en procès*] som det poetiske språket utgjør, så balanserer den praksis og det subjekt der her dreier seg om på stram line. For det poetiske språket – det eneste språket som forbrenner transcenden- sen og teologien for å holde seg oppe, og som i kraft av sin økonomi med god grunn er religionens fiende – grenser opp til psykosen (når det gjelder subjektet) og til totalitarismen eller fascismen (når det gjelder institusjonene som uandeforstås eller påkalles). Jeg kunne ha snakket om Majakovski eller Artaud; jeg skal snakke om Louis-Ferdinand Céline.

Endelig skal jeg forsøke å trekke noen konklusjoner angående muligheten av en teori – i betydningen *analytisk diskurs* – om betydningsproduserende systemer, en teori som ikke mister av syne disse krisene i meningen, subjektet og strukturene. Dette av to grunner: for det første er slike kriser slett ikke tilfeldige overflatefenomener, men en innebygget effekt av den betydningsproduserende funksjonen og følgelig også av den sosiale virkeligheten. Dessuten står disse fenomenene helt sentralt i det tjueende århundres politiske virkelighet. Selv om jeg behandler dem gjennom det poetiske språket, kan de anta andre former; i Vesten såvel som i andre kulturer. Dersom de forblir urestengt fra de såkalte humanvitenskapene er det det samme som å mistenkeliggjøre disse vitenskapenes etikk. Til slutt kommer jeg dermed til å gå inn for en analytisk teori om betydningsproduserende systemer og praksiser, en teori som i det betydningsproduserende fenomenet søker meningens og subjektets *krise* eller *prosess* snarere enn sammenhengen eller identiteten i en struktur eller i et *mangfold* av strukturer.

Vi trenger ikke gå tilbake til stoikerne og deres teorier om regnets tredeling og induktive betingelser. La oss i stedet ta for oss sammenhengen mellom språksyn og subjektsoppfatning hos Ernest Renan. Alle vet hvilken skandale han skapte for 1800-tallets åndsliv da han gjorde en teologisk diskurs (evangelien), ikke til en *myte*, men til *historien* om et menneske og et folk. Det var *filologien* som gjorde denne forvandlingen av en *teologisk* til en *historisk* diskurs mulig; og Renan sluttet aldri å lovprise det han mente var filologiens vitenskapelige allmektighet. Slik filologien praktiseres av Renan, eller for eksempel av

¹ *L'homme nu*, Paris: Plon 1971, s. 615.

Burnouf i hans *Ævsta*-studier, inkarnerer den Bopps og Schleichers *komparativisme*. Uansett forskjellen mellom komparativene, som leter etter *språkfamilien* egne *lover*, og filologene, som forsøker å tyde *meningen* i *ett* språk, så forenes de i en og samme oppfatning av språket som *organisk identitet*. Det er uvesentlig om denne organiske identiteten artikuleres takket være en lov som overskrider nasjonale og historiske språkgrensar for å danne en språkfamilie, slik komparativene mente (jf. Grimms foretiske lover), eller om den artikuleres takket være *en eneste mening* innskrevet i en utrydet tekst, eller en tekst hvis tydning er diskutabel, slik filologene antok. I begge tilfeller impliserer denne – lovens eller menings – *organiske identitet* at språket tas hånd om av en *homo loquens* i historien. Som Renan påpeker, i *Ævervæs et L'heroisme*: «for filologien har en tekst bare en mening». Likevel er det «en slags nødvendig feiltolkning» som gir støtet til «menneskehetens filosofiske og religiøse utvikling».² Hos komparativene nærmer språket seg objektiviteten i den hegelianske «selvbevissheten». Hos filologene inkarnerer det seg i enkeltefenomener, som uansett hvor konkrete, individuelle og nasjonale de er, heller ikke er uren gjeld til Hegel. Språket er altså alltid *ett* system (en «struktur»), alltid *en mening*, og forutsetter derfor nødvendigvis et kollektivt eller individuelt subjekt som kan bære vinnesbyrd om sin historie. Om det er problematisk å følge Renan når han påstår at «rasjonalismen ble grunnlagt av filologien» – for de står åpenbart i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre – så er det ikke mindre åpenbart at den filologiske fornuft støtter seg på identiteten til et historisk subjekt: et subjekt i *tillivelse [en deventir]*.

Hvorfor? Fordi den komparative og filologiske fornuft som Renan er et eksempel på, står i motsetning til den universelle Port-Royal-grammatikken som dissekerte tegnets, predikasjonens (setningsgrammatikkens) og syllogismens (logikkens) indre logikk. Renan derimot betrakter den betydningproduserende enheten (tegnet, setningen, syllogismen) som et i seg selv gitt og uanalyserbart faktum. Denne betydningproduserende enheten forblir underforstått i komparativens og filologens lineære og endimensionale beskrivelser av lover og tekster (her finnes ingen analyse av tegnets dybde, menings logiske problematik osv.). Når disse beskrivelsene når fram til sin fulle tekniske fylde, gjenskaper de likevel en strukturell identitet (i følge komparativene) eller en meningsidentitet (i følge filologene), og avslører derved at den grunnleggende forutsetningen for den spesifikke lingvistiske analysen er en ideologi om folket eller om et eksepsjonelt individ som står fram som bærer av strukturen eller meningen. Og siden dette subjektet som underbygger komparativens lover og filologens analyser, i seg selv er uanalyserbart (lik som tegnet, setningen eller

syllogismen har det ingen dybde, ingen økonomi), lar det seg ikke forstå som forandring, det vil si overgangen fra en lov til en annen, fra en struktur til en annen eller fra en mening til en annen, annet enn gjennom et postulat om *tillivelse*: om historien. I analysen av en betydningproduserende funksjon (med andre ord av språket og av ethvert «menneskelig», sosialt fenomen) kommer det som er blitt sensurert bort på den semantiske kompleksitetens nivå tilbake i form av *tillivelse [deventir]*. Forfanningen av den dybden som konstruerer tegnet, setningen og syllogismen (og dermed også det talende subjektet) fanges opp igjen av den historiske fornuft; reduksjonen av det talende subjektets kompliserte betydningproduserende økonomi (som Port-Royal dog hadde en anelse om) introduserer ubønnhørlig et ugenomtrengelig «jegg» som skaper historie. Som historiens grunnlegger blir den filologiske fornuft stilt en blindgate for språkvitenskapene. Gjennom et utall motsigelser finner en likevel, også hos Renan, forståelse for den universelle grammatikken, et krav om utvikling av en lingvistikk for et enkelt språk (jf. Panini), og til og med noen forbløffende moderne forslag om å studere en krise heller enn normalitranden, eller om å studere «dette delirium nedskrevet i et barbarisk og uleselig språk», det vil si de gnostiske tekstene til de kristne og Apostelen Johannes.³

Den lingvistiske fornuft som med Saussure kom til å erstatte den filologiske, innebar en revolusjon nettopp fordi den grep inn i språkets grunnleggende enhet. Språket er ikke et system, men et tegnsystem som åpner for det berømte vertikale spillet mellom signifikant og signifikat. Dette gjør det på den ene siden mulig for lingvistikken å tilstrebe logisk eller matematisk formalisering, og forhindrer på den andre siden definitivt alle forsøk på å redusere et språk eller en tekst til en lov eller en mening. Det kan synes som om den strukturelle lingvistikken og den strukturalismen som fulgte, utforsker dette epistemologiske rommet uten å ta hensyn til det talende subjektet. Ved nærmere ettersyn oppdager man imidlertid at det subjektet som disse disiplinene legitimt overser, kun er den filologisk-historiske diskursens individuelle eller kollektive subjekt som jeg allerede har omtalt, det vil si subjektet som oppstår når den hegelianske selvbevissheten kommer til kort i sitt forsøk på å konkretisere eller inkarnere seg i filologi eller historie. Det subjektet lingvistikken og de dertil knyttede humanvitenskapene klarer seg uten, er det som er blitt kalt «denne færtiglige skart, den personlige identiteten».⁴ I kløften mellom signifikat og signifikat som gjør både strukturen og dens spill mulig, avregner det seg ikke desto mindre et utsigelsens subjekt [*svjet de l'énunciation*] som den strukturelle lingvistikken ikke sier noe om. Det er forøvrig fordi den har latt subjektets plass stå tom

2 *Oeuvres*, bind III, s. 322.

3 *L'Œuvre de la science Oeuvres complètes*, bind 3, s. 875.
4 Claude Lévi-Strauss: *L'homme nu*, Op.cit., s. 614.

at den strukturelle lingvistikken ikke har kunnet bli en talens eller diskursens lingvistikk. Den mangler en grammatikk: for å kunne gå fra tegnet til senningen må en erkjenne subjektets plass, og ikke la denne stå ubesatt. Den generative grammatikken rekonstruerer ganske visst denne plassen ved å trekke den universelle grammatikken og det kartesianske subjektet fram fra glemselen, for slik å legitimere det syntaktiske treets rekursive funksjoner. Men i virkeligheten peker den generative grammatikken bare på det den strukturelle lingvistikken har glemt: den gir oss ingen ny start. Enten den er strukturell eller generativ, har lingvistikken etter Saussure eksplisitt (den generative grammatikken) eller implisitt (den strukturalistiske reningen) underkastet seg de forutsetningene som sammenfattes i Husserls filosofi.

Det er ikke på grunn av sammenreff av omstendigheter at jeg tilbakefører den moderne lingvistikken og de tankeformene den har gitt opphav til i de såkalte humanvitenskapene, til en stamfar fra et annet fagområde. Slike sammenreff mangler likevel ikke. Husserl ble for eksempel invitert til og diskutert av Pragersirkelen, Jakobson regner ham eksplisitt som en av læremestrene for de post-saussurianske lingvistene, og flere amerikanske epistemologer betrakter den husserlske fenomenologien, snarere enn Descartes, som fundamentet for den generative metoden. Man kan imidlertid også betrakte Husserl som den lingvistiske fornufts (det være seg i strukturell eller generativ utgave) grunnlaget for så vidt som han, etter at den hegelianske selvbevissheten var blitt redusert til en filologisk eller historisk identitet, innså at enhver betydningsproduerende handling, så lenge den forblir en handling som det gjelder å belyse gjennom kunnskap, ikke støtter seg på «den fattigslige skart jeger», men på det *transcendentiale ego*.

Selv om det saussurianske tegnets splittelse (signifikant/signifikat) som Husserl overså, også for første gang gjør det mulig å betrakte språket som et åpent spill som aldri kan syes sammen igjen, så ble denne muligheten aldri utnyttet av Saussure selv, unntatt i de svært problematiske *Angreppene*. Disse studiene fikk for øvrig ingen lingvistiske oppfølgere. Derimot finnes det filosofiske (Herdeggers språk) eller psykoanalytiske (Lacans signifikant) paralleller i samtiden og ettertiden, noe som i dag nettopp gjør det mulig for oss å innse både verdien av og begrensningene i den Husserl-inspirerte fenomenologiske lingvistikken. For den post-saussurianske strukturelle lingvistikken klemmer stadig signifikanten, uansett hvor umotivert den måtte være, inn i figurer med en betydning hvis opprinnelige mål var feilfri kommunikasjon, og enten disse figurene faller sammen med det eksplisitte signifikatet eller fjerner seg fra dette, er de alltid underkastet meningsens uforanderlige nærvær. Slik er de nødvendigvis avhengige av den fenomenologiske fornuft.

En kan altså ikke vende tilbake til det gjensidige forholdet mellom språksyn

og subjektbegrep der Ernest Renan forlot det, uten å påpeke at Husserl flyttet hele spørsmålet opp på et høyere nivå ved å heve det opp fra empirismen og psykologismen. La oss stranse opp noen øyeblikk ved den betydningsproduerende handlingen og det transcendentale egoet hos Husserl, men uten å glemme at den strukturelle eller generative lingvistiske fornuft forholder seg til Husserl som den filologiske fornuft forholder seg til Hegel: det dreier seg kanskje om en reduksjon, men også om en konkret realisering, det vil si en avsløring av dens egen fallitt.

Allerede i *Logische Untersuchung* (1901) plasserer Husserl tegnet (som vel klarer seg uten noe subjekt, kunne man kanskje naivt tro) i den meningsuttrykkende handlingen en kaller en dom eller påstand [*Jugement*]: «Det artikulerer fonetiske kompleksset (og dette gjelder også for det skrevne tegnet [altså: signifikanten]) blir til talt ord eller kommunikativ diskurs generelt bare fordi den talende produserer det i den hensikt å ytre seg [*sich äussern*] 'om noe',»⁵ Således folder tegnets tynne blad (signifikant/signifikat) seg ut i en komplisert arkitektur der den intensionale livserfaringen fanger opp det materielle (hyleriske) mangfoldet og gir dette først noetisk og så noematisk mening, slik at det til slutt fremstår et virkelig objekt – referanseobjektet – for den dømmende bevissheten.⁶ Det er viktig å understreke at dette virkelige objektet som får sin betydning ut fra hylteriske data og gjennom noesis og noema, kun er – om det da overhodet er – transcendentalt: det har jo fått sin identitet av det transcendentale egos dømmende bevisshet. Betydningen er transcendent fordi den er et resultat av visse sammenkoblinger [*enbahnements*] innen en erfaring som alltid lar seg redusere til en påstand. For selv om fenomenolo-

5 *Recherches logiques*, bind II, Paris: PUF 1959, s. 39.

6 [*Oversetterens anmerkning*: Kristevas framstilling av Husserl støtter seg på tre sentrale begreper. Det første er *le jugement*, som her er oversatt med «påstand». En kunne også oversette det med «dom» eller «utsagn». Vi har imidlertid fulgt vanlig norsk lingvistisk språkbruk og reservert ordet «utsagn» for Benvenistes *énoncé*. Kristeva hevder her, i tråd med Husserl, at ethvert språklig utsagn inneholder en påstand, i det minste om at noe finnes. Dette «noe» som finnes, er det Kristeva kaller *l'objet signifié* (av og til også *la chose signifiée*). Dette kan defineres som «det av betydningen konstituerte objektet», men dermed blir det for Husserl også utsagnet *référéncé*, altså objektet slik det eksisterer i virkeligheten. Hans fenomenologiske poeng er jo nettopp at det er bevissheten som konstituerer virkeligheten gjennom den betydningsskapende prosessen. Vi har valgt å oversette dette *objekt signifié* med «referanseobjektet». Dette er ikke akkurat elegant, men det har den fordel at en unngår uforvillige konnotasjoner til Saussures bruk av ordet «referanse» (som for ham er det virkelige fenomenet tegnet «viser» til, uten at dette innebærer noen teori om bevisshetens rolle for referansen). Den bevissheten som uttrykker påstanden eller dommen og dermed konstituerer referanseobjektet, kaller Kristeva *la conscience jugante*. Vi har oversatt det til «den dømmende bevisshet». – Oversetterne vil gjerne takke Anne Birgitte Rønning og Kjell Øyvind Johansen for hjelp med disse husserlske vanskene i teksten.]

logien skjelnert mellom persepsjon og det å gi betydning, så er persepsjonen allerede *cognitio*, og *cognitum* er transcendent i forhold til persepsjonen.⁷ Verden kunne faktisk gå under, men referanseobjektene ville likevel bestå, nettopp fordi de er transcendentte: så sant de er referanseobjekter «refererer de helt og holdent til en bevissthet».⁸ Og det er den *predikative* (syntraktiske) operasjonen som konstituerer denne dømmende bevisstheten: den skaper med ett slag både det som betegnes (altså meningens og betydningens objekt) og den *operative bevisstheten* som sådan. Den predikative aktrens ego-underlag er altså ikke det vi med urette tror om ego-cogito, nemlig at det tilhører en logisk forstrått bevissthet oppfattet som «en liten bit av verden». Det transcendentale egoet tilhører en operativ og konstituerende bevissthet, hvilket altså vil si at det blir til gjennom den predikative operasjonen vi kan kalle *teitisk*, fordi den på en og samme tid (frem)setter *både* egoets og dets værendes tese (posisjon). Til det transcendentale referanseobjektet svarer altså det transcendentale egoet: begge er resultatet av den teitiske operasjonen som er predikasjonen eller påstanden.

Den «transcendentale egologien»⁹ reformulerer altså spørsmålet om den betydningproduserende handlingens subjekt. (1) Det er den operative bevisstheten som gjennom predikasjonen samtidig konstituerer væren, det virkelige (transcendente) referanseobjektet og egoet i transcendentale forstand. Hertil hører også tegnets problematikk. (2) Selv om intensjonaliteten og dermed den dømmende bevisstheten allerede er gitt i materielle data og i persepsjonene, siden den jo «ligner» dem (og dermed kan vi si at det transcendentale egoet på sett og vis alltid allerede er gitt), så konstitueres egoet *faktisk* utelukkende gjennom bevisstheten som opererer gjennom predikasjonen. Subjektet er dermed kun predikasjonens og påstandens – det vil si setningens – subjekt. (3) «Tro» og «påstand» er intimt forbundet men ikke identiske størrelser: «Troens syntheser finner sitt 'uttrykk' i konstraterende former.»¹⁰

Subjektet er heretter verken et historisk individ eller en logisk forstrått bevissthet, men derimot en operativ, teitisk bevissthet som gjensidig setter den transcendentale væren og det transcendentale ego. Husserl gjør det slik klart at enhver lingvistisk handling, så sant den konstituerer en betydning som kan kommuniseres i en setning (og det finnes ingen tegn eller betydningproduserende strukturer som ikke allerede tilhører en setning), har sitt grunnlag i det transcendentale ego.

Det er kanskje ikke uten betydning at såvel jødedommens strenghet som de

forfølgelser den har vært utsatt for i vår tid ligger bak Husserls enestående presise analyse av det transcendentale ego. Slik legger disse også grunnen for humanvitenskapene.

To konklusjoner på denne raske gjennomgangen:

1. Betydningproblematikken innen lingvistik eller semiologi kan ikke behandles seriøst uten at man inkluderer i analysen *subjektet oppfattet som en operativ bevissthet*. I den moderne lingvistikken realiseres denne fenomenologiske forståelsen av det talende subjektet på to måter. Først ved at logikken introduseres i den generative grammatikken, men dernest på en langt mer gjennomtenkt måte i den lingvistikken som i Frankrike er blitt utviklet etter Benveniste, og som interesserer seg for *utsigelsens subjekt* (og her inkluderer man i utsigelsessubjektets operative bevissthet ikke bare de logiske modalitetene, men også relasjonene mellom deltakene i talehandlingen).

2. Det er derfor riktig at spørsmålet om betydningen og dermed om den moderne lingvistikken er dominert av Husserl. Forsøkene på kritikk eller «dekonstruksjon» av fenomenologien rettes da også samtidig mot Husserl, mot meningen, mot utsigelsens (stadlig transcendentale) subjekt og mot lingvistikkens metoder. Denne kritikken bestemmer den iboende metafysikken i tolkningsvitenskapene, og dermed i humanvitenskapene. Dette er en viktig epistemologisk oppgave. Men disse «dekonstruksjonene» avslører sine egne brister, ikke fordi de, slik noen tror, hindrer teoretisk og vitenskapelig kunnskapsarbeid, men fordi de bringer betydningen og dermed også det transcendentale egoet i miskreditt, og dermed vilker utenom det som utgjør en, om enn ikke den eneste, av språkets hovedfunksjoner: å uttrykke mening i en setning som kan kommuniseres mellom deltakere i en talehandling. Det er i denne funksjonen det høyest transcendentale fenomenet en kan kalle sosial sammenheng eller sosial identitet hører hjemme. La oss altså først si oss enige med Husserl i at den betydningproduserende handlingen er teitisk, og at den produserer kommunikasjonens transcendentale ego, det transcendentale objektet og følgelig også muligheten for samfunnsverne. Men så må vi forlate Husserls problematikk for å undersøke hva som produserer denne operative bevisstheten, hva som øver press på den, og hva som overstrikder den (det er dette vi skal ta for oss i forhold til det poetiske språket). Uten en slik husserlisk erkjennelse, som en forøvrig også finner i det epistemet som ligger til grunn for strukturalismen, vil enhver refleksjon over den betydningproduserende prosessen [*la signifiçance*] aldri kunne gripe dens teitiske, og dermed heller ikke dens undertrykkende, lovgivende og sosialisierende karakter. I troen på at den oppløser betydningens eller det transcendentale egos metafysikk, forskanser en slik kritikk seg i en negativ teologi som nettopp fornekter disse begrepens begrensninger.

7 Husserl: *Idees directrices pour une phénoménologie*, Paris: Gallimard 1950, s. 76; s. 92.

8 *Ibid.*, s. 92.

9 Jf. *Philosophie première*, bind I, *Histoire critique des idées*, Paris: PUF 1970, s. 74.

10 *Idees directrices*, Op.cit., s. 410.

Fra et deskriptivt om enn ikke vitenskapelig perspektiv bør vi også merke oss at selv når forskeren mener at han har funnet fakta som unnslipper det transcendente egos *enhet*, fordi hver identitet kan se ut som om den er oppspaltet i en mengde egenskaper eller bestanddeler, så er likevel den deskriptive diskursen som viser oss denne mangfoldige identiteten, den fenomenologiske fornufts fange: De betydningsproduserende mangfoldene oppfattes som gitt av bevissheten, de blir predikater innen en og samme eidetiske enhet – objektet – som får sin betydning av og for et transcendentalt ego. En forrollende metode som ikke aksepterer at det finnes områder som er heterogene i forhold til meningen, oppfatter alle materielle ulikheter som så mange forskjellige attributter til et reelt (transcendentalt) objekt. Så snart de framstilles av den strukturerende vitenskapen som spesifikke detaljer hos det virkelige (transcendentale) objektet, blir selv tilsynelatende psykoanalytiske fortolkninger (forholder til foreldrene osv.) eksempler på falsk mangfoldighet. Når dette mangfoldet fratas sitt meningsheterogene aspekt, kan det bare produsere en flertidig – men stadig like eidetisk og transcendentalt – identitet. Husserl ligger derfor bak ikke bare den moderne lingvistikken som er opprørt av utsigelsessubjektet, men også enhver vitenskap om mennesket betraktet som et referanseobjekt som det gjelder å gjenreise i sin fulle objektsstatus, uansett hvor mangfoldig denne måtte være.

I den utstrekning det poetiske språket arbeider med og kommuniserer mening, tar det også del i de betydningsproduserende operasjonenes særskilte egenskaper, slik disse framstilles av Husserl (korrelasjon mellom referanseobjekt og transcendentalt ego, operativ bevissthet som konstitueres som teisk gjennom predikasjonen – det vil si gjennom syntaksen – og som ytrer seg som det værendes tese, objektets tese, egoets tese). Meningen og betydningen utrømmer imidlertid ikke den poetiske funksjonen. Selv om den predikative, teiske prosessen og dens korrelat (referanseobjektet og det transcendente egoet) også gjelder for det poetiske språkets betydningsproduserende økonomi, så utgjør den bare en konstitutiv, men ikke altomfattende *grense* for denne. Det følger av dette at man nok kan studere det poetiske språkets mening og betydning (en kan påvise strukturene eller operasjonene, alt etter metoden en bruker), men også at et slikt studium til syvende og sist likevel vil redusere det poetiske språket til fenomenologiens perspektiv, og dermed overse det i den poetiske funksjonen som avviker fra betydningen [*le signifié*] og det transcendente egoet. Det er dette som gjør det vi kaller «litteratur» til noe annet enn kunnskap, til selve det stedet der den sosiale koden ødelegges og fornyes. Slik gir litteraturen «utløp for tidsalderens angst», som Artraud skriver, ved «magnetisk å tiltrekke seg tidsalderens omflakkende vrede og la dens byrder falle på sine skuldre for å lette dens psykologiske ubehag». ¹¹

11 «L'anarchie sociale de l'art», *Oeuvres complètes*, bind VIII, Paris: Gallimard, s. 287.

Man må følge ta utgangspunkt i antagelsen om at det finnes en *heterogenitet* ikke bare i det poetiske språkets forhold til meningen og betydningen, men i alt språk, om enn i mindre utpreget grad. Denne *heterogeniteten* kan opprinnelig spores i barnets første ekkolaller i form av rytmer og intonasjoner som går forut for de første fonemene, morfemene, leksemene og setningene. Den reaktiveres i form av rytme, intonasjon og tungetale i den psykotiske diskursen, der den fungerer som en aller siste skanse for det talende subjektet som trues av den betydningsproduserende funksjonens sammenbrudd. Denne betydningens heterogenitet arbeider i, mot og ut over betydningen for å produsere de såkalte musikalske effektene i det poetiske språket, såvel som de meningsløshetene som ikke bare ødelegger tro og etablerte betydninger, men også, i mer radikale eksperimenter, selve syntaksen, som jo garanterer den teiske bevissheten (referanseobjektet og egoet). Jeg tenker for eksempel på karnevalets diskurs, Artraud, visse tekster av Mallarmé, enkelte dadaistiske og surrealistiske eksperimenter. Termen «*heterogenitet*» vinger seg fram. For selv om den betydningsproduserende prosessen der her er snakk om, er artikulert, presis og organisert, og selv om den adlyder lover og regler (fremfor alt *repetisjonen* som artikulerer enhetene i en rytme eller en intonasjon), så er dens former ikke de samme som menings eller betydningens former. Her finnes innet tegn, ingen predikasjon, innet referanseobjekt og følgelig heller innet transcendentalt egos operative bevissthet.

Denne modaliteten av den betydningsproduserende prosessen kunne man kalle *semiotisk*. Da hører man i etymologien til det greske *semeion* det distinktive merket, sporet, indisiet, regnet som peker framover, beviset, innrisningen, avtrykket – kort sagt en *distinktivitet* som bare kan gis en uslikker og ubestemt artikkelasjon, fordi den ennå ikke (hos barnet) eller ikke lenger (i den psykotiske diskursen) henviser til et referanseobjekt for en teisk bevissthet (den befinner seg før objektet eller bortenfor objektet og bevissheten). Platons *Timaios* omtaler en *koina*, en beholder [*hypochocheion*], som er ubenevnlig, usannsynlig, blandet, som går forut for navngivningen, forut for det Eine og faren, og som derfor har en moderlig konnotasjon i den grad at «ikke engang rangen av en stravelse» tilkommer den. Det går an å beskrive særtrekkene ved denne semiotiske modaliteten av den betydningsproduserende prosessen mer presist enn den filosofiske intuisjonen har gjort. Termen «semiotisk» indikerer nok så klart at det dreier seg om en modalitet eller en eksistenform som ganske visst er heterogen i forhold til meningen, men som alltid er relatert til denne, enten som negasjon eller som overskudd. I et nylig påbegynt arbeid om hvordan barn lærer å snakke i de prefonologiske eller før-predikative stadiene som går forut for «speltadlev», og i et annet påbegynt arbeid om den psykotiske diskursens egenart, har jeg primært til hensikt å beskrive – med den maksimale grad av presisjon som

blant annet den moderne fono-akustikken tilbyr – de semiotiske operasjonene (rytmer, intonasjoner) det her er snakk om, for å vise hvordan disse avhenger av kroppsdriftene, og videre hvordan dette kan observeres i muskelsammenrekninger og libidinale eller sublimerte investeringer som foregår samtidig med disse vokalisasjonene.

Når det gjelder en *betydningsproduserende praksis*, det vil si en samfunnsmessig kommuniserbar diskurs som det poetiske språket, så er den semiotiske heterogeniteten som teorien kan påvise, selvsagt umulig å stille fra det jeg vil kalle betydningsproduksjonens *symbolske funksjon*. Det «symbolske» forstår jeg, i motsetning til det «semiotiske», som meningens, regnets og referanseobjektets uunnagelige nærvarer for det transcendentale egoet, slik jeg har omtalt dette ut fra Husserl. Som sosial praksis forutsetter språket alltid disse to aspektene, som imidlertid inngår i ulike typer forbindelser og konstituerer ulike *diskurstyper* eller typer av meningsproduserende praksis. Den vitenskapelige diskursen, for eksempel, streber etter metaspråklig status og reduserer derfor det jeg kaller den semiotiske komponenten til et minimum. Det poetiske språkets betydningsproduserende økonomi kjennetegnes imidlertid av at det semiotiske der ikke bare utgjør en trang på samme vis som det symbolske, men også har en tendens til å få overraket og dominere diskursen på bekostning av de teuske, predikative formene for press fra egoets dømmende bevissthet. I alle former for poetisk språk kan for eksempel rytmevarens organisatoriske prinsipp bli så avgjørende at det kan føre til neglisjering av tankeinnholdet og brudd på nasjonalspråkets grammatiske regler. I enkelte moderne tekster blir dette semiotiske presset (fra rytmer, fra fonetiske vokalklanger hos symbolistene, men også fra det grafiske oppsettet av trykksiden) ledsaget av det en kan kalle uopprettelige syntaktiske ellipser, det vil si at man ikke kan se hvilken syntaktisk kategori (objekt eller verb) som her er elidert. Usagnets betydningssinnhold blir dermed ubestemt, som for eksempel i de uopprettelige ellipsene i Mallarmés *Un coup de dés*.

Men uansett hvor elidert, angrepet og korrumperer den symbolske funksjonen i det poetiske språket enn måtte være på grunn av den semiotiske prosessens innflytelse, så blir den symbolske funksjonen ikke desto mindre værende: det er nettopp derfor det poetiske språket er språk. (1) Den symbolske funksjonen vedvarer som indre grense for denne bipolare økonomien, for den formidler jo tross alt en mangfoldig eller til og med ubegripelig betydning. (2) Den vedvarer også fordi de semiotiske prosessene slett ikke driver fritt (som i galskappens diskurs), men derimot organiserer en ny form, et nytt formelt eller ideologisk «forfatterunivers» – en uendelig, udefinert produksjon av et nytt betydningsproduserende rom. Den betydningsproduserende handlingens «teuske funksjon» som Husserl taler om, vender altså tilbake, skjønt på en annen måte: etter at det har risert betydnings og det transcendentale egos posisjon i deres

grunnvoller, etablerer det poetiske språket ikke desto mindre en tese, ikke en tese om væren eller mening, men om en betydningsproduserende mekanisme. Det etablerer altså sin egen prosess som en ubestemmelig bevegelse [*praxis*] mellom mening og meningsløshet, mellom *språk* og *rytme* (i betydningen sammenkjedning, som ordet «rytme» ifølge Heidegger hadde i Aisklyos' *Prometeus*), mellom det symbolske og det semiotiske.

For en teori som er oppmerksom på denne mekanismen, framstår språket som et helt annet objekt enn det som skapes fra et fenomenologisk perspektiv. For eksempel tilhører fonemet, forrått som disinktivt betydningselement, språket som symbolsk system. Men når det samme fonemet inngår i rytmiske eller tonale gjentagelser, og dermed får en tendens til å frigjøre seg fra meningen og oppholde seg i det semiotiske feltet som ligger opp til de fysiske driftene, blir det et disinktivt lydelement, og da er det altså ikke lenger et fonem og tilhører heller ikke det symbolske systemet. Man skulle altså kunne si at dens tilhørighetsforhold til språket som helhet er ubestemt, mellom 0 og 1. Ikke desto mindre eksisterer denne helheten nettopp med en slik ubestemt vagheter.

At det er det poetiske språket som gjør oss oppmerksomme på det ubestemte bare ved ethvert såkalt naturlig språk (og dette er noe den enrydige, rasjonelle, vitenskapelige diskursen har en tendens til å legge skjul på), får betydningsekseksener for subjektet. Den betydningsproduserende økonomien kan ikke støtte seg på det transcendentale egoet alene. Om det er sant at det nødvendigvis må finnes et talende *subjekt* der hvor en betydningshelhet eksisterer, så er det ikke mindre åpenbart at dette subjektet, om det skal tilsvare denne helhetens heterogenitet, må være det vi kan kalle et subjekt i forandring/under tiltale – et *subjekt i prosess* [*subjekt en praxis*]. Som kjent er det Freuds teori om det ubeviste som gjør det mulig å tenke seg et slikt subjekt. Gjennom sitt kirurgiske ingrepp i det transcendentale egos operative bevissthet har Freuds og Lacans psykoanalyse ikke bare (slik noen reduktive hevder) gitt oss noen typologier og strukturer der en med et lettelssens sulkk kan gjenfinne den samme fenomenologiske fornuft som før, men også den heterogeniteten som under navnet det ubeviste øver sitt press på den betydningsproduserende funksjonen. I lys av dette skal jeg så komme med noen bemerkninger om det poetiske språkets subjekt i prosess.

I. Fra en synkronisk synsvinkel kan en se de semiotiske prosessene, som introduserer bevegelse [*errance*] og vagheter i språket og særlig i det poetiske språket, som spor av driftprosesser (tilegnelse/fortakstelse, oralliter/analiter, kjærlighet/hat, liv/død). Fra en diakronisk synsvinkel har de sitt utspring i den arkaiske semiotiske kroppen, som står i et avhengighetsforhold til moren før den får sin identitet og dermed sin betydning gjennom spillbildet. Disse mors-

tilknyttede og driftsbaserte semiotiske prosessene forbereder der fremtidige talende subjekters inntreden i meningen og betydningen (altså i det symbolske). Men denne symbolske ordenen – det vil si språket som navngiving, tegn, syntaks – konstrueres bare gjennom et brudd med det som går forut. Dette vender så tilbake som «signifikant», «primærprosess», forskyvning og forretning, metonymi og metafor, retoriske figurer – men nå alltid underlagt og underliggende navngivningens og predikasjonens grunnleggende funksjon. Språket som symbolsk funksjon kan bare konstrueres ved at driften og den kontinuerlige relasjonen til moren fortrenges.

På den andre siden kan det poetiske språkets subjekt i prosess, som aldri tror at ordet bare er et tegn, kun oppretholde seg selv ved å reaktivere denne fortrengte morrelasjonen og driften. Om det stemmer at incestforbudet gjør samfunnsliv mulig ved samtidig å innsufte språket som kommunikativ kode og kvinnene som bytteobjekter, så følger det at *det poetiske språket tilsvarer incest* for subjektet i prosess. Gjennom selve den betydningsproduserende økonomien tilegner subjektet i prosess seg det arkaiske drifts- og morsterritoriet. Slik forhindrer det samtidig at ordet reduseres til et tegn og at moren blir et forbudt objekt på linje med andre objekter. Brudet med forbudet som konstruerer tegnet og som tilsvarer incestforbudet, blir ofte eksplisitt uttrykt: «Hvis han ikke blir sin mors elsker så snart hun setter ham til verden, så skal han ikke skrive, og vi vil slett ikke lese ham» (Sade, *Alle sin les romans*). Tenk også på Arraud som identifiserer seg med sine «pikere», på Joyce og hans datter i slutten av *Finnegans Wake*, på Céline som bruker morens fornavn som pseudonym; og på et uttall av identifikasjoner med kvinner og danserinner som pendler mellom fetisjisme og homoseksualitet. Jeg insisterer på dette av tre grunner:

1. For å understreke at det semiotiske pressesets herredømme over det poetiske språket ikke utelukkende kan tolkes som en fokusering på «tegnene» eller «signifikanten» på bekostning av «budskapet», slik den formalistiske poetikken hevder. På et dypere plan peker dette forholdet på driftsprosesser som svarer til de første struktureringene (dannelsen av kroppsidentiteten) og de første identifikasjonene (med moren).

2. For å legge klart fram det iboende forholdet mellom litteraturen og bruddet med den sosiale overenskomsten: det er fordi det poetiske språket uttaler incesten at det har felles interesser med «det onde». «Litteraturen og det onde» (for å sitere Georges Baraillet) må forstås hinsides den kristne etikkens konnotasjoner, som samfunnskroppens selvforsvar mot incestens diskurs, mot det som både ødelegger og skaper språket og det sosiale liv. Dette gjelder desto mer ettersom den «store litteraturen» som har mobilisert det ubevisste i mange hundre år, ikke er noen hypostasering av incesten (for denslags er bare en liten lek for fetisjister i en dekadent epoke, for den såkalte gåtens – den forbudte mors –

presteskap). Tvert imot eksploderer denne incestuøse relasjonen i språket og overtenner det fullstendig på en så *spesiell* måte at den trosser alle *generaliseringer*. Likevel har alle fremtredende eksempler det til felles at incesten fremstilles som avmytufisert eller til og med skuffet: berøvet sin sakrale funksjon som Lovens støttespiller blir den i stedet årsaken til det talende subjekts analytiske «smedighet», som legenden tilskriver Odyssevs.

3. I en bestemt antropologisk visjon av samfunnet er det selvsagt fullt mulig, som Lévi-Strauss en gang bemerket til André Green, å se bort fra relasjonen mellom mor og barn. Men gitt at denne relasjonen ofte tematiseres, og – framfor alt – gitt de forvandlingene i den diskursive økonomien man kan tilskrive den, så kan man ikke diskutere det poetiske språket uten å ta hensyn til glidningen eller bevegelsen [*errance*] som dette presymbolske og transsymbolske forholdet til moren introduserer i den talendes identitet og i selve diskursens økonomi. Dessuten er dette forholdet mellom den talende og moren sannsynligvis en av de viktigste årsakene til at spiller eller leken [*le jeu*] kommer inn i meningsstrukturen såvel som i subjektets og historiens prosess.

- II. At morens territorium gjenninføres i språkets økonomi, medfører imidlertid ikke at subjektet i prosess dermed fornekter [*forløve*] sitt symbolske aspekt. I egenkap av formulatør eller «navngiver» [*logothète*] som Roland Barthes ville si, trekker det poetiske språkets subjekt stadig på sin navngivende, tetiske, meningskonstruerende og betydningfremkallende funksjon, som i forplaningsmessig sammenheng representeres av faren. Dette subjektet er en sønn som befinner seg i permanent krig med faren; ikke for å ta hans plass, og heller ikke for å oppleve den faderlige rollen som en symbolsk, guddommelig trussel eller frelse, fullstendig utradert fra virkeligheten [*le réel*], slik president Schreber ville ha gjort det, men for å vise det uboldbare i den symbolske, navngivende, faderlige funksjonen. For selv om det symbolske og sosiale samholdet opprettholdes ved hjelp av et offer som forvandler en *soma* til et tegn rettet mot en unevnelig transcendens, og selv om det kun er slik en kan få satt i gang de betydningsproduserende og sosiale strukturene, som ikke nødvendigvis kjennet til dette offeret, ja, så er det ikke poestens oppgave å finne seg i det. Han frykter dens hogg, men siden han vet nok om språkets lovverk til ikke å kunne snu ryggen til den faderlige offerfunksjonen, tar han den i stedet med storm eller list. I *Maldorors sanger* kjemper Lautréamont mot den Allmektige. Mallarmé skriver etter sin sønn Anatoles død et minnedikt, der en bok ikke bare erstatter den døde sønnen og hans far, mor og forlovede på en og samme tid, men til og med den helige humanismen og selve «driften mot himmelen». Marki de Sade, den mest analytiske av dem alle, gir opp kampen mot eller for den symbolske lovgivningen representert av en farsfigur, og angriper i stedet makten kvinnene represen-

terer: som figur ser Madame de Montreuil ut til å skjule et dynasti av matroner. I forhold til dem tildeler den skrivende Sade seg selv rollen som far og incestuøs sønn: her når forbudet både sitt høydepunkt og sitt sammenbrudd. Det poetiske språkets transsympolske, transfaderlige funksjon finner her et tematisk utløp gjennom iscenesetelsen av et umulig samfunn bygget på nyrrelse såvel som offer, og der det ene aldri finnes uten det andre.

Her er det nødvendig å skjelve mellom to posisjoner: retorikerens og forfatterens i ordets engere forstand, det vil si han som i følge Céline har «stril». Retorikeren skaper ikke et språk: fascineret av den faderlige diskursens symboliske funksjon *forfører* han språket i verbets etymologiske betydning – det «føres av veien, føres annetsteds» – ved å tilføye det noen uregelmessigheter som han stort sett har lånt fra fordums forfattere. Således imiterer han en far som minnes at han har vært sin fars sønn og endog datter; men ikke i den grad at han vil forlate sine forskansninger. Det er nettopp dette som skjer i dagens filosofiske diskurs, og spesielt i Frankrike: når filosofen skyves tilbake av humanvitenskapene på den ene siden og de sosiale omveltningene på den andre, begynner filosofene å legge seg til små litterære tricks, og tildeler seg slik en makt over fantasien [*les imaginaires*] som nok kan virke minimal, men som er mer gjennomgripende enn den transcendentale bevisshetens makt.

Stilistens vågsomme vei er helt annerledes: han behøver ikke lenger forføre faren ved hjelp av retoriske manérer; som stridens seierherre kan han til og med gi opp farsnavnet til fordel for et pseudonym (Céline signerer med morens fornavn). Slik setter han i farens sted en annen diskurs, som verken er jegers imaginære eller kunnskapens transcendentale diskurs, men derimot en permanent mellomting; en balansegang mellom tegn og rytme, mellom bevissthet og drift. «Jeg er far til mine fantasiskapninger», skriver Mallarmé når Geneviève blir født. «Jeg er min far, min mor, min sønn og meg selv», proklamerer Artaud. Fordi de alle er stilister, lar de oss høre dissonansen i språkets retiske og faderlige funksjon.

III. At psykosen og fetisjismen representerer de to avgrunnene som truer det poetiske språkets subjekt, har det tjuende århundres litteratur bare så alfor tydelig demonstrert. Når det gjelder *psykosen*, utraderes den symbolske loven og erstattes, i et forrykt tap av enhver referanse, av en tilfeldig drift uten mening og kommunikasjon. Dette kan gi grobunn for allmektighetsfantasier eller identifikasjon med en totalitær ledersklisse. Når det gjelder *fetisjismen* derimot, medfører den stradige flukten fra den faderlige offerfunksjonen i det symbolske en objektivisering av den rene signifikanten, som tømmes for mening og havner i en kjedelig formalisme. De intense og dramatiske grenseerfaringene som nås av samtidens poetiske språk, kan likevel ikke reduseres til irriterende eller like-

gyldige ulykkestilfeller i det rasjonalistene ser som den symbolske prosessens trygge frammarsj mot virenskapelighetens mål: å finne et signifikat til hver eneste signifikant. Disse erfaringene viser ikke bare at splittelsen mellom signifikant og signifikat aldri kan heles, men også at denne splittelsen støtter seg på en annen, enda mer dypgripende splittelse, nemlig splittelsen mellom en driftsbasert semiotisk kropp som er heterogen i forhold til betydningen, og selve betydningen, som jo er basert på incestforbudet, på tegnet og den retiske operasjonen som innstifter et referanseobjekt og et transcendentalt ego. Gjennom den permanente motsigelsen mellom disse to aspektene (det semiotiske og det symbolske), som tegnets indre motsetning (signifikant/signifikat) bare bærer vitnesbyrd om, åpner det poetiske språket i sin mest eksplosive utgave (uleselig for fornuften, farlig for subjektet) den trang som finnes i en kultur dominert av den transcendentale rasjonaliteten. Det poetiske språket er følgelig et middel til å trosse denne trang. Og om det på den veien av og til møter en viss type utagering [*passages à l'acte*] fremprovosert av den selvsamme rasjonaliteten (tenk på Wilhelm Reichs på visning av det driftsmessige grunnlaget for fascismen), så er det poetiske språket der også for å forhindre slike utageringer.

Om den poetiske økonomien alltid har båret vitnesbyrd om kriser og motsigelser i det transcendentale symbolske systemet, så faller den i vår tid sammen med krisene i samfunnsinstitusjonene (i staten, familien, religionen), og, i dypere forstand, med et vendepunkt i menneskets for hold til meningen. Et transcendentalt herredømme over diskursen er mulig, men bygger på fortrengning; det er nødvendig, men bare som en grense som utranskelig må settes under kritikk; en slik lettelse i forhold til fortrengningen som innstifter meningen kan ikke lenger inkarneres i et forsynsbestemt, historisk, humanistisk og rasjonalt ego, men kun gjennom en *disharmoni* i selve den symbolske funksjonen og følgelig i det transcendentale egos identitet. Det er dette vårt århundres litterære erfaring betyr for den reoretiske fornuft, og slik faller den til slutt sammen med andre eksempler på sosial og symbolisk disharmoni (ungdom, rusmidler, kvinner).

Gitt denne fremsstillings programmatisk karakter skal jeg ikke begi meg inn på tekniske analyser av det poetiske språkets særegne økonomi: det ville virke både overstrålt og villedende i denne sammenhengen. Jeg vil heller låne først noen metoder og så noen temaer fra Céline for å illustrere posisjonen til det poetiske språkets subjekt i prosess. Men jeg må likevel sterkt understreke ikke bare at det er umulig å skille disse temaene fra «strilens», men at stilen faktisk produserer dem. Eller med andre ord: en trenger ikke å «kunne» disse temaene; en kan høre dem ved å lytte til de uregelmessige rykningene i denne diskursen, som er rykket, rytmisk, fylt til randen av sjargong og obskøniteter.

Vi skal altså ikke oppholde oss ved semantiske temaer og deres distribusjon. I stedet skal vi følge mekanismen i det poetiske språket og dets subjekt i prosess ut fra to grunnleggende lingvistiske operasjoner: syntaksen og semantikken. Det er særlig to fenomener som fanger vår oppmerksomhet i Célines skriftler: *setningsrytmene* og *de obskøne ordene*. Vi interesserer oss for disse fenomenene ikke bare fordi de synes å konstituere en særegenhet i hans diskurs, men også fordi begge på hver sin måte berører operasjonene som konstituerer den dømmende bevissheten (og dermed identiteten): de forstyrrer både bevisshetens klarhet og muligheten for å skape et referanseobjekt. Men selv om disse fenomenene danner et nettverk av forskjellige former for press som kommer i tillegg til den denotative betydningen, så har dette nettverket likevel ingenting med den klassiske poesien å gjøre (rytme, metrisk, konvensjonelle retoriske figurer). Snarere har det sitt opphav i driftsregistret til en begjærende kropp som enten avskyr eller identifiserer seg med et familært eller folkelig fellesskap. Selv om en altså ikke kan finne de såkalte poetiske kodene i det poetiske språket, så arbeider det presset jeg har kalt semiotisk, i og utover den dømmende bevissheten idet det både fremprovoserer og supplerer dens mangler. I denne prosessen viser den verken til litterære konvensjoner (som for eksempel den kanoniske litteraturen, som jo strammer fra samme tidsperiode som de store nasjonalepoker og grunnleggelsen av de moderne nasjonene) eller til en spesifikk kropp, men til den pre- eller transsyboliske modaliteten av den betydningsproduserende prosessen som er i aktivitet i enhver dømmende bevisshet. Derfor kan hvert ego gjenkjenne sin egen krise i denne litteraturen: i og med den «moderne» litteraturen erstattes de små erotiske gleder av en jublende gjenkjennelse.

Setningsrytmen. Fra og med *Mort à crédit* blir setningen tettere. Céline unngår ikke bare sideordnede og innskutte setninger, men når de forekommer ofte og i sammenstilling med et verb, adskiller han for eksempel forskjellige «objektsyntagmer» med de karakteristiske tre prikkene (...). Denne metoden deler setningen opp i sine konstituerende syntagmer, slik at disse blir mer eller mindre selvstendige i forhold til det sentrale verbet og løsriver seg fra setningens egentlige betydning. Slik får en først en ufullstendig mening som lett suger til seg en mengde konnotasjoner som ikke lenger er bundet av setningens grenser, men som skapes i en fri kontekst (boken som helhet, men også alle de tilføyelsene leseren er i stand til å komme med). Her finnes ingen syntaktiske uregelmessigheter (slik som i *Un coup de dés* eller i Arrauds glossolalier). Den predikative tenses som konstituerer den dømmende bevissheten er bevart. Men det tomrommet som åpnes i setningens syntagmer gjennom de tre prikkene og gjennom rytmen, får konnotasjonene til å strømme gjennom den oppriflede predikasjonen. Usagnets denoterte objekt det transcendentale objektet – mistet sine klare konturer. Når objektet elidetes i setningen, viser det at det talende

subjektet møter i forhold *det reelle objektet*, og endog utradeder det helt. Litteraturen vinner her om en skuffelse over objektet (kjærlighetsobjektet eller det transcendentale objektet): objektet er ikke bare flyktig, men umulig. Dette viser ikke bare Célines rytmer og syntaktiske ellipser med eksperimentets strenge humor, men også Becketts siste fortelling *Pas moi*, som gjennom eliderte setninger og flytende syntagmer lar en døende kvinne utsi Guds umulighet for et talende vesen som verken har referanse- eller kjærlighetsobjekter. Med eller snarere hinsides konnotasjonen, sammen med det vage eller utviskede objektet, kommer så den «følelsen» Céline snakker om strømmende: den ikke-semantiserte driften som går forut for og overskrider meningen. Utropstegnene som alternativer med de tre prikkene, peker enda mer kategorisk på denne tilstrømmingen av driften: en stakkåndet, hivende aksellerasjon av en ordstrøm som ikke bekymrer seg om å formulere en totalforståelse av meningen med livet, men som tvertimot urolig strever for å åpnebare, i predikasjonens små sprekker og i tegnets og den dømmende bevisshetens tomrom, rytmen i den driften som alltid er utilfredsstillt, fordi den ikke kan finne en annen, en motraker, som i en ny vekselvirkning kan gi den mening. En må også lytte til Céline, Arraud og Joyce, lese deres tekster høyt for å kunne begripe at formålet med den praksisen vi oppfatter som språk, er – *gjennom* betydningen av det budskapet som tross alt formidles – å vinne fram med en musikk, en rytme, en polyfoni, men også med en utradering av mening gjennom meningsløshet og latter. Dette er en vanskelig operasjon som ikke krever at leseren skal kombinere betydninger, men derimot vil at han skal knuse sin egen dømmende bevisshet og åpne opp for fortrengningene produkt, den rytmiske driften som idet den filtreres gjennom språket og dets mening, erfares som nytelse. Vinner ikke motstanden mot den moderne litteraturen nettopp om en fanatisk kretsing om meningen og en manglende evne til nytelse?

Når det gjelder semantikken, har *de obskøne ordene* en nøkkelposisjon i Célines vokabular, der de får en *desemantiserende* funksjon analog med rytmens opphakkning av syntaksen. Der andre tegn refererer til et objekt utenfor diskursen som bevissheten gjenkjenner som sådant, er det obskøne ordet tvert i mot et minimalt merke på en begjærssituasjon, der det betydningproduserende subjektets identitet, dersom den ikke har brutt helt sammen, oversvømmes av en driftskonflikt som knytter det til et annet subjekt. Ingenting egnert seg bedre enn et obskønt ord til å få oss til å forstå begrensningene i en fenomenologisk lingvistikk stilt overfor den betydningproduserende prosessens heterogene og komplekse arkitektur. Siden det ikke har noen objektreferanse blir det obskøne ordet også det motsatte av et antonym (som kjent viser antonymet til et ord eler utsagns regnfunksjon). Det obskøne ordet derimot mobiliserer subjektets betydningproduserende ressurser, lar det gjennomføre menings rytme hinne

der bevisstheten vanligvis holder det bundet, og kobler det til gestene, kroppsbevegelserne, driftskroppen og til pendlingen mellom utstrøelse og inkorporering av den andre. Men da er det ikke lenger verken et objekt, et transcendentalt signifikant eller en signifikant som trer fram for en nøytralisert bevissthet: omkring objektet som denoteres av det obskøne ordets uttrykke grense utfoldes noe mer enn en kontekst – nemlig en dramatisk prosess som er heterogen og overskridende i forhold til meningen den forutsetter. Banneregler og det en kan kalle barns obskøne folklore, anvender de samme rytmiske og semantiske ressurser. Slik knyttes subjektet til et jublende drama som skår gjennom fortrenningene fæfengte streven etter å påvinge subjektet en enrydlig og stadig mer rendyrket signifikant. Det er når den rekonstruerer dette dramaet i selve språkarbeidet, at litteraturen oppnår karatiske effekter.

Flere temaer hos Céline blottlegger maktholdene i familien og i det moderne samfunnet som produsere, fremmer og ledsager disse særegenhetene ved det poetiske språket. I *Mort à crédit* den mest «familiesentrerte» av Célines tekster, forekommer en farsskikkelse ved navn Auguste, en «urdanner» og «åndfull» mann, gretten, streng, alltid beredt til å lage skandaler, fylt av tvangstranker om for eksempel stadig å skulle vaske steinhellene foran butikken sin. Ved en anledning eksploderer hans raseri på uvanlig dramatisk vis: når han stenger seg inne i kjelleren og skyter med pistol i timevis. Konfrontert med allmenn misbilligelse unnlater han ikke å presisere at «jeg gjør det med god samvittighet» – og så blir han syk. «Mor pakker pistolen inn i tykke lag av avispapir og knyttet er indisk sjal rundt det hele (...) 'Kom, lille venn ... kom!' sa hun da vi ble alene (...) Så slengte vi pakken i elva.»¹²

Dette er en nærstående og truende far som klart markerer sin misunnelsesverdige plass som uunnværlig, men som så undergraver den med sitt latterlige illisinn. Han er en valkende makt: her er det ikke noe annet å gjøre enn å lure pistolen unna for så å la den svelges opp etter en reise mellom mor og sønn.

I et intervju sammenligner Céline seg med en «verdensdame» (*Jemme du monde*) som trosser familiens insisterende forbud, og som har rett til sitt eget begjær: «et valg i en salong»; «jeg interesserer meg ikke for kundene». Så definerer han seg selv: «Jeg er sønn av en kvinne som reparerte gamle kniplinger (...) en av de sjeldne menn som kan skjelve mellom batist og valencienne (...) jeg trenger ikke mer dannelse. Jeg vet det.» Det er denne skjøre finessen arvet fra moren, som opprettholder språket – eller identiteten, om man vil – hos ham som har detronisert og flyktet fra det Céline kaller mennenes eller fedrenes «treghet». Dette innebærer at diffenes tråder som overskrider farsoordets egenmektige lov, tross alt er sammenvevd med pinlig nøyaktig presisjon. Hinsides

12 Paris: Gallimard (Pleiadeutgaven), s. 565.

den betydningproduserende identitetens signifikant, konfrontert med det semiotiske nettverket, må man derfor gripe en annen modalitet av loven, nærmeret det greske *gnomon* («den som kan skjelve»; «vinkelhaken») enn det latinske *lex*, som alltid impliserer en logisk eller juridisk dømmende handling. Et regulerte skjønn eller mekanisme vever altså sammen det semiotiske nettverket av drifter. Om dette faller utenfor den betydningproduserende identiteten, så konstituerer det ikke desto mindre en annen identitet, som ligger nærmere de fortrengte, gnomiske og arkaiske formene og den psykotiske eksplosjonen som lar oss avlese den talendes forhold til en begjærende og begjært mor.

I et annet intervju blir denne henvisningen til moren og gamle kniplinger eksplisitt fremstilt som en ordets arkeologi: «Nei! I begynnelsen var følelsen. Deretter kom Ordet og erstattet følelsen på samme måte som trav erstatter galopp. (...) Menneskene ble drevet ut av følelsenes poesi og tvunget inn i dialektikken, det vil si i vrøvel, ikke sant?» Og hva annet er forresten *Rigodon* enn en folkelig dans som tvinger språket til å føye seg etter følelsenes rytme?

En diskurs som er oppridd av driften – «musikalisert», som Diderot ville ha sagt – kan verken beskrive, fortelle, eller teatralisere noe «objekt». Gjennom sin komposisjon og betydning overskrider den også inndelingen mellom det lyriske, det episke, det dramatiske og det tragiske. Célines siste skrifter, intenst knyttet til en tid preget av krig, død og folkemord, er, som han selv sier det i *Nord*: «en viviseksjon av de sårede», «sirkus», «de tre hundreårene før Kristus».

Mens motstandsbevegelsens medlemmer spryger på aleksandrinene, registrerer Célines språk ikke bare den institusjonelle, men også dypt symboliske rystelsen som meningen og den transcendentale fornufts identitet utsettes for; en rystelse som fascisismen tvang inn over vårt univers og som humanvitenskapene ennå langt fra har greid å trekke konsekvensene av. Jeg hevder at den litterære diskursens formelle desentrering, som kommer klarest til uttrykk i Arrauds glossaliteter, men som også finnes i rytmen og voldstematikken hos Céline, klarere enn noen annen diskurs uttrykker skakingen av den transcendentale bevisstheten. Men det betyr ikke at den litterære diskursen vet eller eksplisitt fortolker dette. Beviset på dette er at skriften som tror den er på «sirkusets» eller «viviseksjonens» parti, likevel tyr til idoler, som den finner i Hirtlers ideologi. Det hjelper ikke om idolene er aldri så provisoriske eller oppløst i latter og den rådende meningsløshet. Og det er tilstrekkelig å lese en hvilken som helst av Célines antisemitiske traktater og se hvordan de helt ubearbeidet legger fram fantasemene til en analysand i kamp mot en begjært og frustrerende, kastret og sodomisert far, for å forstå at det ikke er nok å la den symbolske strukturs fortrengte innhold finne utløp i et musikalisert språk. For å unngå å falle som offer for dens renker, må en også løse opp fortrenningene seksuelle determinanter. Hvis det poetiske arbeidet ikke knyttes sammen med en psykoanalytisk fortolkning, så

vil den diskursen som undergraver den dømmende bevissheten og som i sine rymer figjør den fortrengte driften, alltid komme til kort i forhold til en etikk som må plasseres hos det transcendentale egoet, uansett hva Spinoza eller Hegel måtte mene om etikkenes gleder eller negasjoner.

Helt siden Hölderlin har det poetiske språket forlatt meningen og det skjønne og omformet seg selv til et laboratorium som i strid med filosofen, kunnskapen og betydningens transcendentale ego forsøker å bevise at en betydningfull eller betydningsproduserende identitet er umulig. Om man skulle ta dette vågestrykket på alvor og virkelig høre utbruddet av svart latter som denne umuligheten lar runge over ethvert forsøk på å beherske det menneskelige – på å bruke språket til å beherske språket så ville man i første omgang måtte tenke gjennom «litteraturhistorien» på nytt. For under retorikken og poetikken finner en alltid debatten med den symbolske funksjonen, en debatt som alltid er seg selv lik og alltid ny. Men så kunne man heller ikke la være å fundere over det mulige eller det legitime i å utvikle en teoretisk diskurs om en språklig praksis som har som prosjekt nettopp å gjøre den transcendentale lukningen som strukturerer vitensens diskurs umulig.

Når man stilles overfor det poetiske språket som trosser kunnskapen, fristes man sterkt til å forlate sitt trygge skjul og nærme seg litteraturen gjennom ganske enkelt å etterligne dens buktende løp, heller enn å betrakte den som et objekt for viten. Mange går i denne mimetiske fellen og gir seg til å produsere flik-tive parafilosofiske og paravitenskapelige tekster. Det er antageligvis nødvendig å være en kvinne, det vil si såvel samfunnslivets siste skanse på den andre siden av den symbolske farsfunksjonens sammenbrudd som det uutømmelige opphavet til dens fornyelse og ekspansjon, for ikke å gi avkall på den teoretiske fornuft, men tvertimot tvinge den til å utvide sin makt ved å gi den et objekt som ligger utenfor dens egne grenser. Nettopp en slik posisjon gir etter min mening et mulig utgangspunkt for en betydningsteori som når den står overfor det poetiske språket, ikke på noen måte kan forklare det, men heller oppfatter det som en indikasjon på hva det er som er heterogent i forhold til meningen, tegnet eller predikasjonen: driftenes mangfoldige økonomi, som alltid åpner for biofysiologisk press på den ene siden og sosio-historisk press på den andre.

Denne heterogene økonomien og dets subjekt i prosess kaller altså fram en annen lingvistikk enn den som har falt ned fra den fenomenologiske himmel; en lingvistikk som i sitt språkobjekt, på tvers av *meningens* konstitutive og ugjennomtengelige grense, likevel kan høre en artikulert *drift* i tegnets opphav [*matrice*], en drift som peker mot den libidinale kroppen som psykoanalysen interesserer seg for. Denne kroppen utrustet språket med rytmiske og intonale mekanismer som ikke kan reduseres til det transcendentale egos posisjon, men som likevel alltid befinner seg innen rekkevidde av dens tetiske funksjon.

En slik betydningsteoris metode vil være underlagt husserlske forskrifter fordi den konsekvent vil konstituere objekter, selv av de ting som faller utenfor meningen. Men selv om den altså er delaktig i den betydningsproduserende loven som grunnlegger samfunnet, så kan denne teorien som utvider betydningens felt, bare skaffe seg nye objekter ved å bestemme seg selv som ikke-universell, altså gjennom å forutsette at det eksisterer et *subjekt i prosess* i en diskursiv økonomi som er forskyllig fra den tetiske bevisshetens økonomi. Men da må teoriens subjekt selv være et subjekt i uendelig analyse: det var dette Husserl ikke kunne foresille seg og Céline ikke kunne vite, men som en kvinne, blant andre, godt kan innrømme: hun vet jo bare så altfor vel hvor interesserende tilværelsen er.

Om det litterære eksperimentet ikke bukker under for farene som ligger på lur, forblir det likevel alltid noe annet enn den analytiske teorien det aldri slutter å påkalle. I motsetning til kunnskapens tenkning er det poetiske språket på jakt etter en *unik sannhet* [*vérité singulière*]. Slik virkeliggjør det kanskje for det moderne fellesskapet det ensomme arbeidet antikkens materialister måtte gi opp i møtet med den fullendte teoretiske fornuft.

(Til norsk ved Toril Moi og Arnstein Bjørkly)

Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg
og Hans H. Skei

MODERNE LITTERATURTEORI

EN ANTOLOGI

2. UTGAVE

UNIVERSITETSFORLAGET

© 2. utgave Universitetsforlaget 2003
1. utgave 1991

ISBN: 82-15-00479-2

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med rettighetshaverne er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Umyrteise i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Henvendelser om denne utgivelsen kan rettes til:

Universitetsforlaget AS
Postboks 508 Sentrum
0105 Oslo

www.universitetsforlaget.no

Omslag: Merete E. Gundersen Design
Sats: Rusaanes Bokproduksjon AS, Kjøpsvik
Trykk og innbinding: ALT Otra AS
Boken er satt med: Adobe Garamond 11/13
Papir: 90 g Silveroffset 1,25

FORORD

Denne antologien i *Moderne litteraturteori* er en oppfølger til *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900*. Den er et resultat av et samarbeid innenfor Det nasjonale fagråd for litteraturvitenskap. En redaksjonskomité fra fagmiljøene i Bergen og Oslo har stått som ansvarlig for arbeidet, mens hele fagmiljøet har bidratt til arbeidet med utvelgelse, tilrettelegging, oversettelse etc.

Siktemålet med antologien har vært å få til et bredt og representativt utvalg av litteraturteori etter 1900 i norsk oversettelse. Antologien henrender seg først og fremst til studenter i faget, men tar også sikte på å gjøre moderne litteraturteori kjent for et større, allment publikum.

Utvalget er tematisk ordnet og bryter på denne måten med den mest vanlige inndelingen etter skoler eller retninger. Dette er gjort både av pedagogiske og praktiske hensyn, og skulle kunne gi en første mulighet til fordykning innenfor et problemområde.

Tekstene er i hovedsak originaltekster, og ikke presenterende eller innførende sammendrag av kjente teoretikers arbeid. Allmennfilosofiske tekster er heller ikke tatt med, selv om disse har hatt betydning for litteraturvitenskapen. Tekstene i utvalget er valgt fordi de oftest problematiserer eller bryter med tradisjonell forståelse og tenkning. Antologien gir et begrener, men likevel mangfoldig bilde av litteraturteorien gjennom store deler av vårt århundre.

Antologien vil etter planen bli fulgt opp av en «lærebok»; dvs. en introduksjon til moderne litteraturteori. Denne vil bli disponert i tråd med antologiens tematiske inndeling og vil i tillegg inneholde en oversikt av teorihistorisk karakter, samt en omfattende bibliografi.

Redaksjonen takker alle som har utført oversettelser for antologien. Med unntak av noen få tekster er alt nyoversatt og blir for første gang tilgjengelig på norsk. Vi takker også for økonomisk støtte fra KJFFDs lærebokvalg. Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo og Universitetsforlaget. Språkformen er oversetternes egen. Oversetternoter er markert med hakeparentes; de andre notene tilhører originaltekstene.

Atle Kittang
Arne Melberg

Oslo/Bergen, juni 1991

Arild Linneberg
Hans H. Skei

FORORD TIL 2. UTGAVE

INNHOOLD

Moderne litteraturteori ble første gang utgitt i 1991. Den er blitt brukt i teori- undervisningen i faget allmenn litteraturvitenskap ved våre universiteter, på alle nivåer. Erfaringene viser selvfølgelig at noen av tekstene er blitt brukt langt oftere enn andre, men også at det har vært gunstig å ha en så vidt omfattende samling. Antologien ser ut til å ha vært et viktig bidrag til faglitteraturen fordi den har tilbudt et bredt og etter måten representativt utvalg moderne litteraturteori i norsk oversettelse. Men både lærebøker og ikke minst tekstanalogier har begrenset levetid, og tiden for revisjon av antologien er utvilsomt kommet.

Den nye utgaven av *Moderne litteraturteori* er revidert med forsiktighet, bl.a. for å få med teoriarikter som er blitt mye brukt i undervisning, men som ikke var med i førsteutgaven. For ikke å gjøre antologien altfor omfattende, har det re medført at en artikkel har måttet gå ut – Peter Bürgers «Institusjonen kunst som litteraturosiologisk kategori». Tekstene av Roland Barthes og Harold Bloom i førsteutgaven av antologien er erstattet med andre tekster av samme forfattere i 2. utgave. I godt samarbeid med fagmiljøene og med et visst hensyn til studiereformens krav, har vi kunnet ta inn tre nye forfattere (Derrida, Foucault og Greenblatt). Det er både en styrking av bredden i antologien og en modernisering.

Redaksjonen takker alle som har bidratt til en nødvendig, men tidkrevende prosess med å revidere og fornye *Moderne litteraturteori*. Det er vårt håp at boken innenfor de nye litteraturprogrammene vil kunne bidra til kunnskap og forståelse for nye studentgrupper utenfor det faget den opprinnelig henvendte seg til.

Oslo/Bergen i juni 2003

Atle Kittang

Arvid Linneberg

Arne Melberg

Hans H. Skei

Forord	5
Forord til 2. utgave	6

DEL I: TEKST OG TOLKNING

Viktor B. Siklovskij	Kunsten som grep	13
Jan Mukařovský	Intensjonalitet og ikke-intensjonalitet i kunsten	29
Cleanth Brooks	Ironi som strukturelt prinsipp	59
Roland Barthes	Virkelighetseffekten	73
Jean Starobinski	Fortolkerens framferd	80

DEL II: POETIKK OG RETORIKK

Roman Jakobson	Hva er poesi?	107
M.M. Bakhtin	Epos og roman: Om romanstudiets metodologi	119
Peter Szondi	Det moderne dramaets teori	142
Gérard Genette	Figurar	164
Paul de Man	Tropenes retorikk	177
Jacques Derrida	Hva er poesi?	193

DEL III: SUBJEKT OG SKRIFT

T.S. Eliot	Tradisjonen og det individuelle talent	201
Jean-Pierre Richard	Det imaginære universet	209
Atle Kittang	Mellom psykoanalyse og diktning: Eit bidrag til formidling	217
Harold Bloom	Forord og forspill	236
Julia Kristeva	Fra én identitet til en annen	246
Hélène Cixous	Medusas latter	268
Michel Foucault	Hva er en forfatter?	287

DEL IV: HISTORIE OG SAMFUNN

Georg Lukács	Forord til Balzac og den franske realismen	305
Walter Benjamin	Om noen motiver hos Baudelaire	316
Jean-Pierre Vernant	Den greske tragedien: Tolkingsproblemet	333

Elaine Showalter	Mot en feministisk poetikk.....	349
Theodor W. Adorno	Tale om lyrikk og sanntunn.....	369
Stephen J. Greenblatt	Mot en kulturens poetikk.....	385
KUDDER.....		400

I
TEKST OG TOLKNING